

ДЕ ЧИЄ МІСЦЕ: УЯВЛЕННЯ ТА РЕАЛЬНИЙ ДОСВІД ГЕНДЕРОВАНОЇ ПРАЦІ УЧНІВСТВА СУЧАСНОЇ ШКОЛИ

Олег МАРУЩЕНКО

Від початку гендерного освітнього експерименту команда проекту проводить соціологічні дослідження поглядів учнівства та вчительства щодо гендерної проблематики. Ми вважаємо, що оприлюднення новітніх наукових даних про притаманні цим двом групам гендерні стереотипи та дискримінаційні практики допоможе усім охочим не тільки долучитися до виявлення певних закономірностей і протиріч у свідомості та поведінці педагогів і дітей, а й сприятиме якнайшвидшому пошуку «рецептів» створення гендерночутливої школи, подолання сексизму та інших дискримінацій в освіті.

Таблиця 1. Хто – чоловіки чи жінки – загалом працюють більше (у %)?

	Усі діти	Хлопці	Дівчата
Чоловіки	32,0	57,7	17,4
Жінки	12,0	3,8	17,4
І ті, й інші працюють однаково	43,1	28,2	50,7
Важко сказати	12,9	10,3	14,5

Із результатами досліджень, що стосувалися гендерних стереотипів вчительства, можна ознайомитися у попередніх публікаціях¹. А в цій ми *вперше* ознайомимо широку громадськість з деякими соціологічними «відкриттями» щодо учнівства сучасної школи, а саме – з уявленнями дітей про гендерний дисбаланс у трудових відносинах і про основні ролі, що начебто повинні виконувати чоловіки і жінки, а також з реальним гендерним розподілом домашніх обов'язків в українській родині. Важливість цих даних, на наш погляд, важко переоцінити: вони ба-

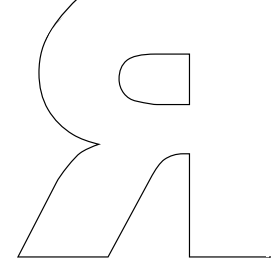
гато в чому є симптоматичними, адже проливають світло на ступінь стереотипізації дитячого світогляду і, насправді, з великою вірогідністю, відображають майбутні життєві (зокрема трудові) траєкторії учениць і учнів.

Дослідження, на дані якого ми спираємося, проведено у січні – квітні 2016 року. Вибіркова сукупність будувалася як триступенева: на першому етапі – з урахуванням різних типів навчальних закладів та їх диспозиції у поселенській структурі Харківської області – було відібрано 8 шкіл. У кожній з них випадковим чином обиралися, з огляду на кількість дітей, один або два 10-х класи, де вже з використанням методики напів-стандартизованого інтерв'ю були опитані усі присутні – загалом 225 осіб: 144 (64 %) дівчини і 81 (36 %) хлопець.

У статті описані і найбільш цікаві результати застосування ще одного додаткового критерію аналізу – населеного пункту, який представляють діти: гіпотезою стало припущення, що ступінь гендерної стереотипізації учнівства не є ідентичним у міських та сільських школах, адже так звана традиційна культура, яка більшою мірою вкорінена на селі, має відповідним чином сприяти й формуванню консервативніших соціальних практик. Аби перевірити гіпотезу, ми порівняли так звані «крайні сегменти» вибіркової сукупності: першою групою стали діти з міських навчальних закладів (2 заклади, 73 особи), другою – сільське учнівство (2 заклади, 43 особи). Інші установи, розташовані у «проміжних» (між містом і селом) локаціях, свідомо в межах цього критерію аналізу були відкинуті.

Дослідження розпочиналося із загального питання про те, *хто*, на думку дітей, *загалом, працює більше – жінки чи чоловіки?* Під час проведення інтерв'ю давалося уточнення: *ураховується будь-яка робота – як оплачувана, так і не оплачувана (наприклад, домашні обов'язки).* Розподіл відповідей (у тому числі окремо думки хлопців і окремо – дівчат) на це запитання наведено у табл. 1.

¹ Марущенко О.А. Гендерні стереотипи вчительства сучасної української школи: соціологічний аналіз // Гендерна парадигма освітнього простору / За заг. ред. Дороніної Т.О. – Кривий Ріг : ВЦ КПІ ДВНЗ «КНУ». – 2015. – Вип. 2. – С. 88-95; Олег Марущенко Гендерні стереотипи шкільних педагогів у розрізі міста і села // Гендерний журнал «Я» – 2015. – № 2 – С. 30-31.

Значна кількість опитаних (43,1 %) вважають, що і жінки, і чоловіки виконують однаковий обсяг роботи. Однак майже кожна третя особа, яка взяла участь у дослідженні, схильється до думки про велику «трудова завантаженість» чоловіків, при цьому аналогічну позицію відносно жінок підтримує лише 12 %².

Абсолютно по-іншому виглядають ці ж цифри у гендерному розрізі – коли ми аналізуємо, яких саме позицій дотримуються діти обох статей. Як виявилось, **значний обсяг «голосів» про паритетну залученість у трудовій діяльності жінок та чоловіків «дали» дівчата (50,7 %)**, причому в більшій мірі сільські, **а думку про те, що чоловіки працюють більше, підтримали, в основному, хлопці (57,7 %)**, теж з деяким переважанням мешканців сіл. Тобто представники гендерної групи чоловіків (що виконує якраз меншу частку роботи у світі) перебувають в очевидному «полоні» стереотипу про власну завантаженість «трудовами подвигами». **Дівчата значно менше схильні переоцінювати заслуги чоловіків, утім, недооцінюють трудовий внесок самих жінок.**

Доволі високий рівень стереотипізації у дітей обох статей був виявлений під час аналізу їхньої згоди або незгоди із низкою тверджень про жінок і чоловіків. На рис. 1 відображені відсотки тих хлопців і дівчат, які підтримали запропоновані твердження.

Найвищу довіру дітей здобула дуже демократична ідея про те, що жінка має право вільно будувати свою кар'єру. На жаль, мабуть, не можна щиро радіти настільки високому рівню підтримки цієї позиції через очевидну суперечливість, викликану хоч і не «захмарною», але доволі серйозною підтримкою інших, протилежних до неї, концепцій.

Наприклад, **83,3 % хлопців** (90 % серед тих, хто проживають у селі, та 75 % з числа мешканців міст) і **68,1 % дівчат** (78,9 % та 66,7 % відповідно) **погодилися з тим, що саме чоловік повинен заробляти гроші для утримання родини.**

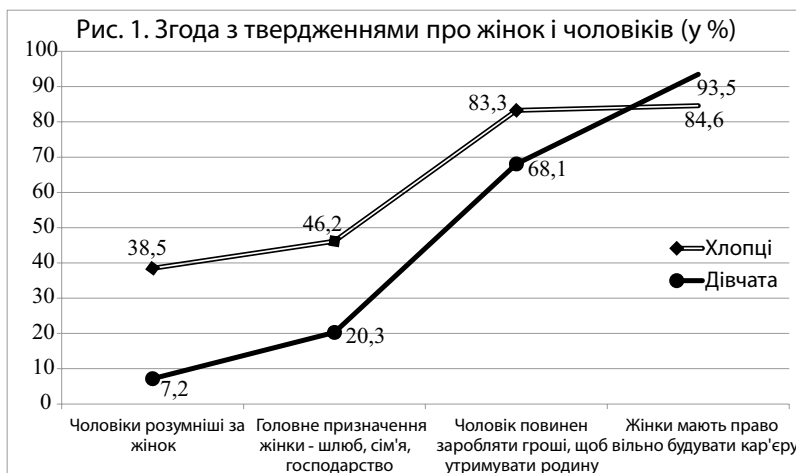
Майже половина респондентів (46,2 %) і кожна п'ята респондентка взагалі воліють «запроторити» жінку у традиційну «систему координат» – шлюб, сім'я, догляд за господарством, убачаючи у цьому її призначення. Цікаво, що при порівнянні думок сільських та міських учнів особливої різниці зафіксовано не було, а ось при зіставленні точок зору учениць світоглядна дистанція стала помітною неозброєним оком: якщо серед мешканок міста цю сексистську позицію підтримує лише кожна десята опитана дівчина, то на селі аналогічний відсоток є значно вищим (45,5 %).

Навіть відверто дискримінаційна позиція про те, що чоловіки розумніші за жінок, хай і не знайшла очевидної підтримки серед дівчат (7,2 %), натомість

була радо сприйнята хлопцями (38,5 %). Цікаво, що не погоджуються з такою точкою зору 84,3 % учениць з міст і тільки 59,1 % сільських дівчат (до того ж неабияка кількість респонденток з села чомусь завагалися з відповіддю – 31,8 %).

Тенденцію недооцінювати жінок простежуємо і при аналізі відповідей на запитання про те, *хто є більш успішними у керівній та виконавській роботі як таких* (див. табл. 2).

Загальні закономірності по обох стовпчиках таблиці такі: **виконавську роботу, на відміну від управлінської, можна з куди меншим ризиком довірити жінці, тоді як керівна робота начебто більше «личить» чоловіку (особливо у це вірять хлопці – 40 % підтримки проти 25,6 % серед дівчат).** Жінок як керівниць поки що не особливо сприймають навіть самі дівчата (21,9 %).

Таблиця 2. Хто – чоловіки чи жінки – краще виконують керівну і виконавську роботу (у %)?

	Хлопці	Дівчата
<i>Загалом керівну роботу</i>		
Чоловіки	40	25,6
Жінки	17,8	21,9
Виконання роботи не залежить від статі	37	45,6
Важко сказати	5,2	6,9
<i>Загалом виконавську роботу</i>		
Чоловіки	18,7	11,8
Жінки	30,6	28
Виконання роботи не залежить від статі	43,8	52,9
Важко сказати	6,9	7,3

Дистанція відсотків між респондентами і респондентками є значно меншою у випадку з виконавською роботою і більшою у сприйнятті керівної. Здійснення саме виконавської роботи, на думку опитаних, менше залежить від статі, аніж реалізація управлінських функцій. Цікаву деталь відносно розуміння того, як сприймається виконавська робота,

² Дарма: як відомо, близько двох третин усього обсягу роботи у світі виконується жінками.

Рис. 2. Час, що витрачається протягом дня на виконання домашніх обов'язків (у %)

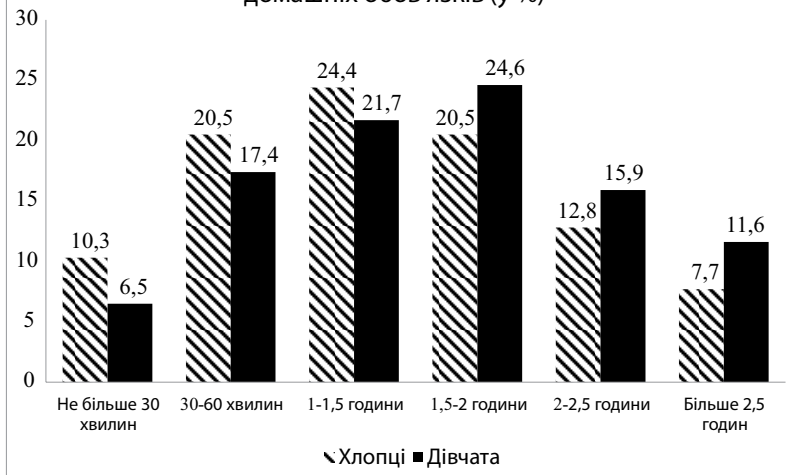
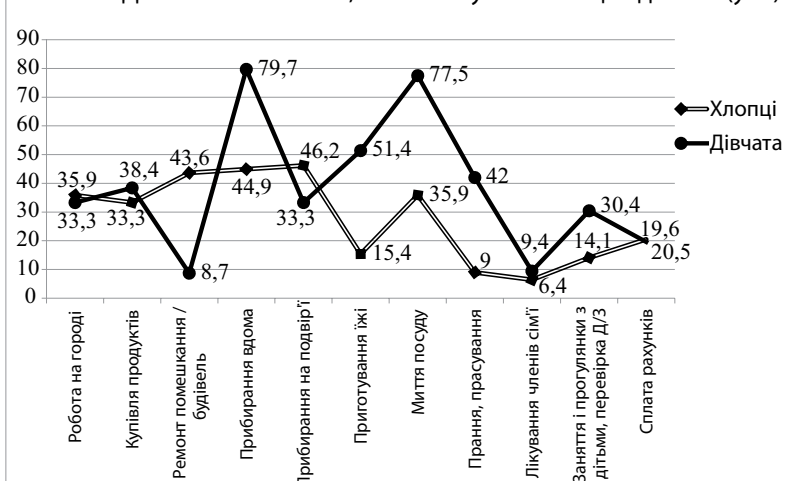

Рис. 3. Домашні обов'язки, які виконують хлопці й дівчата (у %)

було виявлено при аналізі поселенського розрізу: сільські хлопці значно більшою мірою (50 %), аніж учні з міст (15 %) воліли б перекласти її на «жіночі плечі».

Як показало дослідження, справжньою «жіночою цариною», натомість, є домашня робота. 71,8 % хлопців та 84,8 % опитаних дівчат погодилися з тим, що саме жінки витрачають більше часу на неоплачувану роботу, аніж чоловіки. Відповіді на наступні запитання не стільки показали уявлення дітей про домашні обов'язки як такі, скільки розкрили реальну частку часу, яку особисто самі респондентки і респонденти витрачають на хатню роботу, виявили дійсний розподіл таких обов'язків між дівчатами та хлопцями, іншими членами і членкинями їхніх сімей.

На рис. 2 представлений розподіл часу на домашні обов'язки серед дітей. **Очевидно, що ступінь залученості хлопців є зворотньо пропорційною до збільшення часу, який витрачається протягом дня на домашні справи (менше часу – більше задіяно хлопців, і навпаки).** Для дівчат характерна радше протилежна тенденція.

Найбільша (поміж усіх часових інтервалів) кількість опитаних хлопців (24,4 %) залучені до виконання домашніх справ протягом 1 – 1,5 години щодня, тоді як аналогічний «пік» серед дівчат (24,6 %) демонструє зайнятість упродовж 1,5 – 2 годин на день.

Але чим саме займаються діти, виконуючи домашні обов'язки? Чи однаковий рівень залученості хлопців і дівчат до конкретних хатніх справ? На рис. 3 представлений якраз *реальний розподіл домашніх обов'язків* серед респондентів та респонденток (тобто оцінка частоти власної участі у тих чи інших справах).

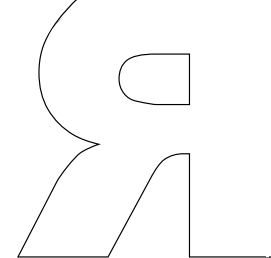
Судячи з наведених даних, хлопці значно рідше виконують хатню роботу. **Лише у двох видах робіт рівень залученості осіб чоловічої статі є вищим** («ремонт помешкання / будівель», «прибирання на подвір'ї»). Ще за чотирма участь дівчат і хлопців є відносно паритетною (і водночас доволі низькою стосовно інших видів діяльності): «робота на городі», «купівля продуктів», «лікування членів сім'ї», «сплата рахунків». **Зате за деякими видами домашніх справ переважання зайнятості дівчат порівняно з хлопцями є вражаючою, особливо, коли йдеться про «миття посуду», «приготування їжі» та «прибирання вдома».**

При застосуванні поселенського критерію (див. табл. 3) констатуємо чимало інших цікавих деталей. Наприклад: міські учні беруться за домашні справи частіше, аніж сільські (принаймні за 9-ма з 12-ти видів робіт), а ось у випадку з ученицями наявна зворотна тенденція: за 7-ма різновидами домашньої праці задіяність дівчат із сіл є вищою, аніж із міст.

Те, що відображено на рис. 3, фактично спостерігаємо у більшому масштабі й при аналізі (особливо з позиції гендерної структури) *залученості інших членів і членкинь сімей* нашої респондентської групи до виконання домашніх обов'язків (див. табл. 4). Звичайно, тут слід зробити поправку: склад сімей багатьох осіб, які брали участь у дослідженні, далеко не завжди є настільки розширеним, аби включати, наприклад, братів, сестер, дідусів або бабусь. Але навіть у такому контексті можна зробити певні висновки про гендерний розподіл домашньої праці в українській родині.

У кожному рядку таблиці процентне значення було виділено напівжирним кеглем у випадку, якщо саме ця особа у своїй сім'ї залучена до домашньої праці частіше за усіх інших, а з додаванням знаку оклику – якщо відсотковий розрив з іншими членами і членкинями родини є значним.

Отже, лише за двома альтернативами домашня праця розподіляється між чоловіками і жінками більш-менш рівномірно: «прибирання на подвір'ї», «догляд за господарством». Ремонт помешкання чи будівель найчастіше займаються чоловіки (скажімо,

батько – 68,9 %), і це єдина зайнятість з таким гендерним маркуванням. **За всіма без винятку іншими різновидами обов'язків спостерігаємо відчутне переважання жіночої участі** (це повністю збігається з тим, що сприймається як нормальне у домінуючій культурі), **причому у шести випадках воно є дуже значимим**, про що свідчить, наприклад, стовпчик «Мати»: «прання, прасування» – 90,7 %, «приготування їжі» – 87,6 %, «лікування членів сім'ї» – 80,9 % тощо.

Цікаво, що у кожному випадку, коли знак оклику позначає надмірну залученість конкретних осіб до певної домашньої роботи, це автоматично означає і значну залученість до тієї ж роботи інших осіб цієї статі (тобто, якщо їжу часто готують матері, то до виконання цієї роботи значно частіше «підтягується» саме бабуся, а не дідусь, саме сестра,

а не брат). Винятком є лише купівля продуктів, яку, мабуть, просто рідше довіряють юним та літнім людям.

Таким чином, дослідження продемонструвало, що десятикласниці занурені в домашні справи значно більше за своїх однолітків-хлопців, і це, очевидно, є відображенням певної традиції наслідування, адже дорослі жінки в тих самих родинях також «тягнуть на собі» значно більше обов'язків по господарству, аніж чоловіки. Такий усталений порядок наочно формує стереотипний, багато у чому сексистський, частково суперечливий світогляд дітей (дещо більше виражений у сільській місцевості порівняно з містом), який, втілюючись у теперішньому і майбутньому практичному трудовому досвіді учнівства, знову відтворить і ще більше легітимізує гендерний режим праці.

Таблиця 3. Домашні обов'язки хлопців і дівчат у поселенському розрізі (у %)

Домашні обов'язки	Хлопці		Дівчата	
	з міст	з сіл	з міст	з сіл
Догляд за господарством	26,3	44,4	17,6	27,3
Робота на городі	36,8	42,1	15,4	59,1
Купівля продуктів	57,9	27,8	38,8	27,3
Ремонт помешкання / будівель	52,6	31,6	4	9,1
Прибирання вдома	55,0	30	78,8	90,9
Прибирання на подвір'ї	57,9	42,1	23,5	38,1
Приготування їжі	20	21,1	51,9	45,5
Миття посуду	40	35	75,5	90,5
Прання, прасування	20	0	36,5	45,5
Лікування членів сім'ї	21,1	5	9,6	0
Заняття і прогулянки з дітьми, перевірка Д/З	21,1	5,3	38,5	28,6
Сплата рахунків	25,5	20	13,5	13,6

Таблиця 4. Які домашні обов'язки виконують члени сім'ї – чоловіки і жінки (у %)?

Домашні обов'язки	Батько	Дідусь	Брат	Мати	Бабуся	Сестра
Догляд за господарством	30,7	8	6,2	39,1	17,8	4,4
Робота на городі	28,4	10,7	8	41,3	20	5,3
Купівля продуктів	36,9	4,4	6,2	63,1 (!)	9,8	6,7
Ремонт помешкання / будівель	68,9 (!)	17,3	12	16,4	3,1	0,4
Прибирання вдома	8,4	2,2	4,9	64,9 (!)	11,6	12,9
Прибирання на подвір'ї	28,4	5,3	6,7	33,8	11,1	5,3
Приготування їжі	16,4	2,7	1,8	87,6 (!)	24,4	8
Миття посуду	13,3	1,3	1,3	71,1 (!)	18,7	10,7
Прання, прасування	6,7	0,9	0	90,7 (!)	17,8	4
Лікування членів сім'ї	19,6	2,2	0,4	80,9 (!)	22,2	1,3
Заняття і прогулянки з дітьми, перевірка Д/З	31,6	2,7	3,6	57,3	7,6	5,3
Сплата рахунків	58,7	7,6	2,7	72,4	15,1	1,8